

Irena Selišnik

Podoba ženske v letu 1918 skozi prizmo političnih člankov

UDK 342.89(497.4)»1918«

SELIŠNIK Irena, prof. zgod. in dipl. soc. kulture, mlada raziskovalka, Filozofska fakulteta, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

Podoba ženske v letu 1918 skozi prizmo političnih člankov

Zgodovinski časopis, Ljubljana 60/2006, št. 1–2 (133), str. 139–156, cit. 108

1.01 Izvirni znanstveni članek; jezik Sn. (En., Sn., En.)

Ključne besede: ženske, politične stranke, 1918, volilna pravica

Leto 1918 je napovedalo politične, socialne in ekonomske spremembe, ki so se odražale tudi v političnem diskurzu, ki je zadeval vključevanje žensk v politiko. Vse tri politične stranke na Slovenskem so v svojih programih predvidele tudi volilno pravico za ženske. Kljub temu pa je vsaka od njih ubrala drugačno strategijo, medtem ko je bilo za JDS najpomembnejše vprašanje političnih pravic za ženske in je le te vključila neposredno v stranko, pa je bilo stališče SLS in JSDS podobno, vsaj kar zadeva razumevanja ženskega vprašanja. Obe politični stranki sta ga namreč razumeli prvenstveno kot vprašanje ženskega dela in vstop žensk v politiko argumentirale zelo esencialistično, s to razliko, da je JSDS koncept skrbi radikalizirala in ženske tudi vključila v stranko. SLS je ubrala drugačno pot in ženske mobilizirala preko obstoječih organizacij in društev v katoliškem taboru. Čeprav so pravzaprav vse ženske organizacije delovale v okviru političnih strank in tudi to je bil eden izmed razlogov, da po prvi svetovni vojni ni nastalo žensko gibanje, ki bi združeno terjalo volilno pravico za ženske. Združene ženske Slovenije so se tako skupaj zavzele le za majniško deklaracijo, za narod.

Avtorski izvleček

UDC 342.89(497.4)»1918«

SELIŠNIK Irena, BA, postgraduate, Faculty of Arts, University of Ljubljana, SI 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

The Image of a Woman in the Year 1918 through Prism of Published Material

Zgodovinski časopis Historical Review, Ljubljana 60/2006, No. 1–2 (133), pp. 139–156, 108 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Key Words: Women, Political Parties, 1918, suffrage

In the year 1918 people in Slovenia anticipated political, social and economical changes which reflected also in political discourse that was also associated with the entrance of women in politics. All three political parties in Slovene Territory have included in their programs also women's right to vote. However each of political parties had their own strategy for women's inclusion in to the party. For JDS (liberal party) the most important topic was the suffrage and they have practiced the policy of direct inclusion of women in to the party. SLS and JSDS had similar view on women's question they have both understood the women's issue as the issue of women's work and they argued women's entrance in to politics very essentialistic with the difference that JSDS has radicalized the concept of care and have also included women directly in to the party. SLS had different approach and has included women in their movement through associations and societies. But in fact all women's organizations worked in the scope of political parties and that was the main reason that after the First World War there was no collaborated women's action for suffrage. Women were mobilized just for the May Declaration movement in the name of the nation.

Authors's Abstract

1. Uvod

V prelomnem letu 1918 se je končala prva svetovna vojna. Za Slovence je njen konec z razpadom Avstro-Ogrske monarhije pomenil čas negotovosti in čas obljub, a tudi začetek novega obdobja. Večina slovenskega prebivalstva je vstopila v novo politično tvorbo, v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (29. oktobra 1918), dober mesec kasneje pa v Kraljevino SHS

(1.12.1918). Že v mesecih pred koncem vojne so se napovedovale socialne, politične in ekonomske spremembe, predvsem pa preoblikovanje skupinskih identitet, nenazadnje tudi ženske identitete. V pričujočem besedilu bom poskušala ugotoviti, v kolikšni meri je bila ženska¹ v kontekstu sunkovitih političnih sprememb vključena vanje in angažirana v politiki, takrat »tipično moški sferi«. Predvsem pa me bo zanimalo pokazati, kako so si programi slovenskih političnih strank predstavljali »boljši« položaj žensk v novi državi in ali je nastanek nove države predvideval tudi nastanek »pravičnejšega družbenega reda«², v katerem bi ženska postala bolj aktivna državljanka. V ta namen bom posebej osvetlila vprašanje ženske volilne pravice in vloge žensk v procesu »nation-building«. Ker je raziskava v glavnem temeljila na tisku, bo pozornost v prvi vrsti namenjena analizi časnikarskega diskurza o ženskem političnem angažmaju. Mediji namreč po eni strani posredujejo informacije o pojavnosti žensk v javni sferi, po drugi pa predpisujejo, kako naj ženska vstopi v javnost, kar pomeni, da na ta način prispevajo ali vsaj težijo k preoblikovanju družbenega življenja.³

V tujem, pa tudi domačem zgodovinopisju prevladuje teza, da je vojna kljub vsej krutosti imela demokratičen učinek na položaj obeh spolov v družbi.⁴ Zgodovinarji in zgodovinarke poudarjajo, da vpliv vojne na družbo in posledično na razmerje med spoloma ne gre razumeti enoznačno. V knjigi *Behind the Lines*, v kateri M. in P. Higonnet osvetljuje korelacijo med ženskami in vojno, razmerje med spoloma primerjata z dvojno spiralo. Podobno stori tudi F. Thébaud v *A History of Women*.⁵ S tem konceptom predvsem tuje avtorice označujejo bodisi paradoksalni napredek bodisi stagnacijo, ki sta bili značilni za status ženske in njeno reprezentacijo skozi zgodovino. Dvojno spiralo sestavljata dve povezani črti – ena predstavlja moško, druga žensko –, ki sta vedno v enakem odnosu, čeprav se konkretne družbene, ekonomske in kulturne razmere nenehno spreminjajo. V vojni so namreč ženske zelo hitro prevzele nekatere vloge, ki so bile pred tem rezervirane za moške. V težji industriji so celo prevzemale mojstrske poklice. V času vojne so se dodatno angažirale v tradicionalnih ženskih karitativnih delih in imele pomembno vlogo pri preskrbi prebivalstva. Toda dostop do novih družbenih vlog v globljem smislu ni spremenil položaja žensk, saj je družba tudi v vojnem času še vedno višje vrednotila moško vlogo; zlasti vojaka, kot pa žensko delo v vojni industriji. Kljub takemu vrednotenju je žensko delovanje v vojnem gospodarskem in družbenem življenju spodbudilo preobrazbo koncepta državljanstva in njegovo razširitev na ženske. Konec vojne je v nekatere države prinesel razširitev volilne pravice tudi na ženske (denimo v ZDA ali Veliki Britaniji). Do tako ugodnega razpleta v prid ženske volilne pravice pa ni prišlo v Jugoslaviji in še v marsikateri drugi evropski državi.

¹ V tekstu je ženska mišljena kot družbena konstrukcija vloge spola – »gender«.

² Slovenski politiki konkretnega načrta oziroma strategije o ureditvi nove jugoslovanske države sicer niso imeli. Kljub vsemu pa je v zadnjih dveh letih vojne velika večina slovenskega prebivalstva podpirala jugoslovansko idejo, ki je predstavljala sinonim za narodno državo, ki bo uresničila slovenske težnje »po samoodločbi« in narodni samostojnosti. Vodopivec, P. (2002) *Od Habsburžanov h Karadjordjevičem*. V: ur. Vodopivec, P. Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998). Ljubljana: Slovenska Matica.

³ Javno sfero in politiko razumem kot dve komplementarni področji, ki se prikrivata.

⁴ Randolph Higonnet, M., Jenson, J., Michel, S. in Collins Weitz, M. (1987) *Behind the Lines. Gender and the Two World Wars*. Yale: Yale University Press, str. 9; P.Svoljšak (2004) »Tudi jaz sem pomagala do velike zmage!«. V: *Ženske skozi zgodovino. Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev; Nataša Budna Kodrič (2003) *Žensko gibanje na Slovenskem do druge svetovne vojne*. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*. Ljubljana: ARS; Thébaud, F. 1998. *The Great War and the Triumph of Sexual Division*. V: Duby, G. in Perrot, M. (ur.). *A History of Women. Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.

⁵ Thébaud, F. 1998. *The Great War and the Triumph of Sexual Division*. V: Duby, G. in Perrot, M. (ur.). *A History of Women. Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Strah pred socialno revolucijo je sicer sprožil sprejem marsikateri demokratične inovacije, dolgoročno pa je oslabil določena politična gibanja. Tako se je v času vojne povsod po Evropi prekinil boj za emancipacijo žensk, s tem pa so se oslabil tudi zametki feminističnega gibanja. V vojnem času se je v vseh državah udeleženkah okrepil nacionalistični diskurz, ki je prispeval k bipolarni delitvi na moške in ženske vloge tudi izven zasebne sfere. Spremembe, ki so se zgodile med vojno, na primer tiste s področja zaposlovanja žensk in njihovih novih socialnih vlog, niso ostale del povojnega vsakdana in političnega konteksta.⁶ R. Evans celo trdi, da se je z letom 1920 zaključila doba feminističnega gibanja povsod tam, kjer so ženske že pridobile volilno pravico,⁷ kar pa zagotovo ne more veljati za Dravsko banovino. Tu so se tudi v dvajsetih letih še naprej ustanjavljala številna ženska društva. V tridesetih letih se je okrepilo delo slovenskih in jugoslovanskih feministk, pa čeprav so se razmere za njihovo delovanje poslabšale. Odgovor, zakaj je število ženskih društev tako naraslo (s 16 pred prvo na 54 pred drugo svetovno vojno), se mogoče skriva tudi v tem, da si je feministično gibanje v Jugoslaviji še vedno moralo boriti za žensko volilno pravico in tako ni občutilo krize tranzicije, v katero so zapadla številna zahodnoevropska ženska gibanja.⁸

S pomočjo tiska sem poskušala zaznati vlogo, ki so jo odigrale ženske v prelomnih dogodkih v letu 1918, ter stališča VLS (Vseslovenske ljudske stranke) in liberalnega tabora do ženskega vprašanja. Analizirala sem časopisne članke iz dnevnikov *Slovenec*⁹ in *Slovenski Narod*,¹⁰ na besedilo *Demokratizem in ženstvo*¹¹ Alojzije Štebi pa je oprta analiza stališč JSDS (Jugoslovanske socialdemokratske stranke). Gradivo za tretje poglavje teksta o volilni

⁶ Thébaud, F. 1998. *The Great War and the Triumph of Sexual Division*. V: Duby, G. in Perrot, M. (ur.). *A History of Women. Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*. London: The Belknap Press of Harvard University Press; Glej tudi: Randolph Higonnet, M., Jenson, J., Michel, S. in Collins Weitz, M. (1987) *Behind the Lines. Gender and the Two World Wars*. Yale: Yale University Press, str. 9.

⁷ Evans, R. (1977) *The Feminists: Women's Emancipation Movements in Europe, America and Australasia, 1840–1920*. London: Croom Helm.

⁸ Govekar, M. (1926) *Slovenska žena*. Splošno slovensko žensko društvo: Ljubljana. Po tem viru je bilo v letih po vojni ustanovljeno 15 ženskih organizacij (Odbor žena SHS za siročad, ustanovljena je bila »Zveza ženskih društev na Koroškem«, slovenski del »Narodnega ženskega Saveza«, Mariborsko slovensko žensko društvo, Klub Primork, Kolo jugoslovanskih sester, celjsko in goriško »Žensko društvo«, socialistična Zveza delavskih žen in deklet, »Ženski odsek« »Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj«, feministični Ženski pokret, Zveza služkinj, Društvo diplomiranih babic, Slovenska ženska zveza in »Krščansko žensko društvo« (v zadnjem so povezane ljubljanske članice Slovenske krščanske zveze. Predhodnici obeh sta bili Slovenska krščanska ženska organizacija za mesto Ljubljana in ženski odsek »Slovensko krščanske socialne zveze«). Nataša Budna Kodrič (2003) *Žensko gibanje na Slovenskem do druge svetovne vojne*. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*. Ljubljana: ARS. Leta 1938 jih je delovalo že 54. Glej: B. Vogrinec (2004) *Ženska društva*. V: *Društvena in klubska kultura v Sloveniji*. Ur: Brglez, A. in Vogrinec, B. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo. Nataša Budna Kodrič tako ugotavlja, da je v drugi polovici tridesetih let na 600.000 Slovenk prišlo 54 samostojnih društev, eno društvo na 11.000 prebivalk Dravske banovine, v Ljubljani pa eno društvo na 1000 žensk. V primerjavi z drugimi državami naj bi bile Slovenke upravičene do šest ali sedem svojih društev. Tudi podatki, s katerimi je postregla A. Štebi, da je leta 1929 na 80.000 Berlinčanov in Berlinčank prišlo eno žensko društvo, v Jugoslaviji pa na 20.000 prebivalcev eno žensko društvo potrjujejo številčnost ženskih društev na Slovenskem. Štebi, A. (1929) *O saradnji društava*. Beograd: Narodni ženski Savez.

⁹ Temelji na dveh člankih, objavljenih v *Slovincu* (dnevnik, (1873–1945), katoliško usmerjen časopis) leta 1918, ki sta izšla po zborovanju Slovenske krščanske socialne zveze (s tem zborovanjem so želeli obuditi njeno delovanje, ki je med vojno zamrlo. SKSZ se je leta 1923 oziroma 1924 preimenovalo v Prosvetno zvezo.), na katerem je v ženskem odseku predavala Ivanka Anžič, por. Klemenčič (1876–1960), urednica *Slovenke* med leti 1900–1902. Sodelavka uredništva *Slovenca* (1908–1922). Nekaj časa je vodila krščansko žensko gibanje.

¹⁰ *Slovenski Narod*, dnevnik, (1868–1945), liberalno usmerjen časopis. Prva dva članka sta nastala ob izročitvi Majniške deklaracije predsedniku Jugoslovanskega kluba in sta polna hvale in fraz o narodni slogi, tretji članek pa je nastal ob ustanovitvi JDS. Tako predavanje je imel takratni državnozborni poslanec Ravnihar ob ustanovnem zboru JDS. Več o tem glej: *Slovenski Narod*, 1.7.1918, Ustanovni zbor JDS in ustanovna skupščina.

¹¹ Štebi, A. (1918), *Demokratizem in ženstvo*, Ljubljana: Slovenska Socialna Matica.

pravici sem črpala iz dodatnih časopisnih virov (dnevnikov,¹² mesečnikov,¹³ tednikov¹⁴ in polmesečnika¹⁵). V četrtem in predzadnjem poglavju pa obravnavam majniško deklaracijo v luči političnega angažmaja žensk in nadaljujem z analizo diskurza na manifestaciji ob predaji podpisov v podporo deklaraciji.

V času vojne so se ideološke razlike med vsemi tremi političnimi tabori umaknile v ozadje in nastopil je čas narodne enotnosti. V slovenskem delu Avstro-Ogrske monarhije je trialistična¹⁶ ideja imela vse več zagovornikov, ki so bili v tem okviru tudi projugoslovansko usmerjeni.¹⁷ Zamisel je pridobivala na popularnosti zlasti po aneksiji BIH in ob balkanskih vojnah. Od te države je odstopala samo JSDS.¹⁸ Nacionalno vprašanje so Slovenci razumeli kot še posebej pereče, ki je tako najbolj zaznamovalo različne programe za prihodnost. Kljub predvojnemu prizadevanju pa se je ob začetku prve svetovne vojne tudi zaradi zamrzitve političnega življenja trialistična ideja o reorganizaciji monarhije umaknila v ozadje. V ospredje so stopila domoljubna čustva do cesarja in monarhije. Če so v prvi polovici vojne jugoslovansko stališče zastopali le redki slovenski emigranti, ki so bili v času vojne v zahodni Evropi, se je z njenim nadaljevanjem splošno razpoloženje spremenilo. Dveletno vojno divjanje in strah pred negotovo prihodnostjo sta začela krepiti odpor proti vojnemu absolutizmu (omejevanju osebne svobode, svobode združevanja in zborovanja ter tiska). Pomembno vlogo so odigrali tudi izredni zakoni, ki so dopuščali pregon vseh, ki so bili osumljeni srbofilstva, narodnega mišljenja, protinemštva in podobnega.¹⁹

¹² Naprej, dnevnik, (1917–1928), socialistično usmerjen časopis. Jugoslavija, dnevnik, (1918–1922), unitaristično usmerjen časopis. Resnica, dnevnik, (1917–1918) časopis Šušteršičeve struje. Edinost, dnevnik (1876–1928), zmerno liberalno usmerjen časopis izhajal v Trstu.

¹³ Demokracija, mesečnik, 1918–1919, glasilo slovenske socialistične mladine. Kurent (1918–1919), mesečnik, satirni časopis. Čas, mesečnik, izhajal med 1907 in 1942, katoliška znanstvena revija. Bogoljub, mesečnik, izhajal med 1903–1944, poljudno pobožna revija namenjena predvsem članicam Marijinih družb.

¹⁴ Domoljub, tednik, izhajal med 1888 in 1944, katoliško usmerjen časopis namenjen kmečkemu prebivalstvu. Domovina, tednik, (1918–1944), liberalno usmerjeno glasilo.

¹⁵ Mladost, polmesečnik, (1908–1919) glasilo katoliške telovadne organizacije Orel.

¹⁶ Pleterski, J. (1981) Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Maribor: Založba Obzorja. Pleterski govori o dveh različnih trializmih. Tako je treba ločiti trializem velikoavstrijskih reformatorjev monarhije od trializma, ki ga predlaga del slovenskih politikov. Prvi se zavzemajo za obnovo enotne monarhije in utrditev krone na osnovi kompromisa med federalizmom in centralizmom. Drugi, čeprav prodinastično in klerikalno usmerjeni, se zavzemajo za rešitev slovenskega narodnega vprašanja v političnem zedinjenju južnih Slovanov, ki žive v mejah Habsburške monarhije (str. 215).

¹⁷ Perovšek, J. (1996). Liberalizem in vprašanje slovenstva. Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929. Ljubljana: Modrijan in Vodopivec P. (2002) Od Habsburžanov h Karadjordjevićem. V: ur. Vodopivec, P. Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998). Ljubljana: Slovenska Matica, »...Čas majniškega gibanja je bil čas strankarskega miru, sodelovanja in slovenske narodne enotnosti, ki ga je morda mogoče primerjati le še z enotnostjo iz zadnjih dni razpadanja Jugoslavije ...«, str. 10.

¹⁸ S svojo drugačnostjo je slovenska socialna demokracija izstopala iz slovenskega političnega prostora. Bila je namreč del vsedržavnega delavskega gibanja in le ena od »podružnic« avstrijske socialdemokratske stranke v njenem okviru. Njen predstavnik Anton Kristan je tako na proslavi ob izročitvi podpisov v podporo majniški deklaraciji Antonu Korošču namesto narodne sloge in strankarske enotnosti raje poudaril »razredne interese« in tivolsko resolucijo. Tivolsko resolucijo (nacionalni program socialdemokracije) je mogoče različno interpretirati (Rozman, F. (2002) Socialna demokracija in nacionalno vprašanje pred letom 1918 in po njem. V: ur. Vodopivec, P. Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti). Nedvoumno pa naj bi bila v njej zapisana le teza o oblikovanju enotne (unitarne) kulturne skupnosti na prostoru od Julijskih Alp do Balkana (Grdina, I. (2003). Slovenci med tradicijo in perspektivo. Politični mozaik 1860–1918. Claritas: Ljubljana, 220), s čimer se niso strinjali mnogi vidni slovenski socialdemokrati.

¹⁹ Ur.: Bajt, D. in M. Drnovšek (1995). Slovenska kronika XX. stoletja. 1900–1941 Ljubljana: Nova revija.

Gospodarstvo se je po začetku vojne preoblikovalo. Povečala so se potrebe vojske po hrani, oborožitvi, strelivu, zdravilih, hkrati pa so se krčile količine dobrin, ki so bile na voljo civilnemu prebivalstvu. Vsi obrati, ki so proizvajali za vojno gospodarstvo, so se podredili vojnemu pravu. Pomanjkanja delovne sile se je najprej pojavilo v kmetijstvu, kjer deficita »moških delavcev« niso uspeli izravnati niti ženske niti vojni ujetniki. Vpeljane so bile živilske karte, racioniranje, brezmesni dnevi, ukinitve določenih pogodb, prisila ponudbe, zaplemba, maksimacija cen in mezd. Navijalcem cen, tihotapcem in črnoborzijancem so grozile drakonske kazni. Vojska se je polastila živine, zlasti konjev. Površina neobdelane zemlje se je povečala.²⁰ Prav te težke življenjske razmere so spodbudile upanje, da bo vojna prinesla spremembe, da bodo izginile socialne stiske in da se bo pravično rešilo nacionalno vprašanje. Izraz teženj po spremembah je postala majniška deklaracija, ki jo je na seji državnega zbora prebral Anton Korošec, predsednik Jugoslovanskega kluba, v katerem so bili zbrani vsi slovenski, hrvaški in srbski poslanci avstrijskega dela monarhije.²¹

2. Stališča političnih strank

V javnosti se je od začetka 20. stoletja dalje vse bolj razpravljalo o ženskem vprašanju. Mnogi vidni predstavniki slovenskega političnega življenja so se do tega vprašanja opredelili in o njem spregovorili na javnih shodih.²²

Vse tri politične stranke so se v vojnem času strinjale, da bo v povojni družbi potrebno ženski priznati volilno pravico. Zlasti liberalna JDS je »žensko vprašanje« razumela kot vprašanje ženske volilne pravice in nacionalnega angažmaja za narodov blagor.²³ Za razliko od nje pa sta ostali dve stranki razumeli žensko vprašanje drugače. Tako socialističnemu kot konzervativnemu taboru je bilo pomembnejše vprašanje ženske delovne sile.²⁴ Šele nato sta se bila pripravljena soočiti z zahtevami po vstopanju žensk v javno sfero preko ženskih organizacij. Žensko delo sta oba tabora razumela kot posledico slabih materialnih razmer in zato

²⁰ Šorn, J. (1997) Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919–1924. Ljubljana: Cankarjeva založba.

²¹ Vodopivec P. (2002) Od Habsburžanov h Karadjordjevičem. V: ur. Vodopivec, P. Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998). Ljubljana: Slovenska Matica.

²² Ivan Tavčar (Zbrano delo. Osmi knjiga. Ocene in polemike/pisma/dodatek. Ljubljana: DZS. 1959, Žena in javnosti, str. 335–342); Milan Korun avtor predavanja o ženski volilni pravici (glej: Slovenec, 17.12.1910) in mnogi drugi: Glej: Barbara Pešak Mikec (2003) Podporni člani Splošnega ženskega društva. V: Splošno žensko društvo 1901–1945. Ljubljana: ARS. Josip Hohnjec – ustanovitelj Dekliških zvez (Slovenec, 28.8.1913, Govor dr. Hohnjeca); Mahnič, Anton (1893) Žensko poglavje, Rimski katolik; Janez Krek (Slovenec, 24.10.1904, Desetletnica Katoliškega društva za delavke).

²³ Slovenski Narod, 1.7.1918, Ustanovni zbor JDS in ustanovna skupščina, »...Demokratska misel nalaga ne samo v strankah, marveč tudi v državnosti enake dolžnosti vsakomur, zato pa jamči vsakomur enake pravice, ker je vsak posameznik potreben, da se uveljavlja celota. Celota ne more pogrešati nikogar, če naj bo popolna. V to celoto spada tudi žena, naj so tudi njene fiziološke posebnosti druge kakor posebnosti moških. ...Govornik se bavi nadalje posebno s stališčem slovenske žene ter dokazuje na podlagi delovanja naših žena in deklet med vojno tudi v političnem oziru pravico našega ženstva do popolne enakopravnosti. ...«

²⁴ »Pošteno delo pa zahteva tudi pošteno plačilo. Krivična, slaba plača ubija veselje do dela, do poklica tudi v najidealnejšem človeku. Enaka mera za žensko in moško delo, ako je sicer enakovredno! Ta zahteva je v interesu moških samih in splošnosti, ker bo drugače ženska vedno pritiskala na moške plače in delala moškim umazano konkurenco. ...«, Klemenčič, Slovenec, 11.9.1918, Žensko vprašanje in njegova rešitev; Outflow, Štebi Anton (1918) O ženskem vprašanju. Demokracija, št. 5–7, glej tudi: M. Štupca (1917) Žensko vprašanje. Majhen poizkus k srečni rešitvi tega vprašanja na Slovenskem. Ljubljana: Dobrodelnost

kot nujnost, ki je sicer iz žensk delala »umazano konkurenco«, naperjeno proti moškim delavcem.²⁵

Poglejmo, kako sta se do tega vprašanja opredelili predstavnici katoliškega in socialističnega tabora. Tako v predavanju Ivanke Klemenčič, ene izmed vodilnih aktivistk ženskega katoliškega gibanja,²⁶ kot v predavanju socialistke Alojzije Štebi je osrednjo vlogo imel lik matere.²⁷ Mati je pri obeh avtoricah poosebljala skrb, žrtvovanje in ljubezen. Iz njenih naravnih lastnosti naj bi izhajala tudi osnova za »dobro« politično udejstvovanje ženske. Tako naj bi vodila politiko v duhu svojih najbolj pozitivnih lastnosti (skrbi, ljubezni), njena materinska vloga pa bi se razširila na celotno družbo. I. Klemenčič je poudarjala, da ženske preprosto znajo bolje skrbeti za »...sirote, reveže, bolnike, jetnike, za delavke in nedorasle po tovarnah in delavnicah, za revne matere in dojenčke, za ženske, ki potrebujejo pravnega varstva proti moški brutalnosti, za ženske, ki so postale zločinke po kdove čigavi krivdi...«.²⁸ Razlog, zakaj naj bi ženska bolje poskrbela, je esencialističen²⁹ – ker je ženska pač mati. Podobno utemeljevanje srečamo tudi pri A. Štebi, ki s konceptom »socialnega materinstva« poimenuje način ženske udeležbe v politiki, kar pomeni, da naj bi se ženske v javnosti ukvarjale z istimi vprašanji kot doma. V Avstriji je bil takrat v veljavi pojem »družbena odgovornost«, ki je po svoji vsebini pomenil enako. Feministke so z njim utemeljevale večjo angažiranost žensk v javni sferi.³⁰ Sicer se je termin »socialno materinstvo« v istem obdobju uporabljal v Nemčiji.³¹ Ženske so tako utemeljevanje sprejele, saj je opravičilo njihovo zaposlitev v »skrbstvenih« poklicih.³² Čaščenje slovenske matere s strani socialistične in katoliške

²⁵ Obe sta se strinjali, da ženske že delajo in da bodo zagotovo delale tudi v prihodnje, zato pa sta prepričani, da bi bilo potrebno dati ženskemu delu novo vrednost in zahtevati pravično plačilo, predvsem pa se izogibati umazani konkurenci naperjeni proti moškemu delu. Slovenec, 11.9.1918. Žensko vprašanje in njegova rešitev, »Pošteno delo pa zahteva tudi pošteno plačilo. Krivična, slaba plača ubija veselje do dela, do poklica tudi v najidealnejšem človeku. Enaka mera za žensko in moško delo, ako je sicer enakovredno! Ta zahteva je v interesu moških samih in splošnosti, ker bo drugače ženska vedno pritiskala na moške plače in delala moškim umazano konkurenco. ...«, Štebi, A. (1918) Demokratizem in ženstvo, str. 8 »...da sprejemajo žene enako delo kakor moški za manjši zaslužek. Same cenijo svoje delovno silo nizko, kako bi mogle potem zahtevati od družbe, države, da postopa z njimi kakor z moškimi? To ni le etična napaka žene, da sprejema delo za vsako ceno, temveč je tudi hkrati umazana konkurenca moškemu delu. ...«

²⁶ »Stojimo na stališču, da je ženska v prvi vrsti ustvarjena in poklicana za materinstvo. Stvarnik je njeno srce ustvaril tako, da je srečna in najde pokoj le tedaj, ako dela, ako skrbi, ako se žrtvuje za druge, ako ima koga, komur more pokloniti vso svojo ljubezen. Tako jo je Stvarnik usposobil za mater, za odgojiteljico in vzgojiteljico človeškega rodu... Ob vsem tem pa ne smemo pozabiti na glavni in prvi ženski poklic – na materinstvo ...«, Klemenčič, 1918

²⁷ Štebi, A. (1918). Demokratizem in ženstvo. Ljubljana: Socijalna Matica.

²⁸ Slovenec, 12.9.1918, SKSZ. Žensko vprašanje.

²⁹ Ženske naj bi bile v svojih političnih odločitvah in delovanju drugačne že zato, ker so ženske. Zaradi svoje reproduktivne vloge naj bi se tako obnašale drugačno do moških, bile naj bi manj agresivne in naj bi imele manj tekmovalnega duha. Bile naj bi bile bolj kooperativne in bolj skrbne, za otroke, bolne, invalide... Glej: Antić, M. (2002) Od obrane ženskih prava do diferenciranog državljanjskog statusa. V: Žene i politika: Pitanje roda u političkoj teoriji. Ur. Knežević, D in Dilić, K. Dubrovnik: Ženska infoteka. Medtem ko v angleški literaturi srečamo namesto termina esencialistični feminizem uporabo termina »welfare« feminizem. Več o tem: Wilford, R. (2003) Feminism. V: Political Ideologies. Routledge, 189–190.

³⁰ Adelheid Popp (1869–1939), voditeljica socialdemokratskega ženskega gibanja, je podpirala sufražizem prav zaradi tega, ker »smo ženske in matere«. Ugotavlja je, da so stanovanjska politika, izobraževanje, socialna politika, prav tisti elementi, ki zahtevajo razumetje socialnega dela in občutljivost – torej ženske lastnosti. Bader-Zaar, B. (1996) Women in Austrian Politics. V: Good, D., Gradner, M. in Maynes, M. Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries. Oxford: Berghahn Books.

³¹ Sneeringer, J. (2002) Winning Women's Votes. Propaganda and Politics in Weimar Germany. London: The University of North Carolina Press, str. 9.

³² Judson, P. (1996) The Gender Politics of German Nationalism in Austria. V: Good, D., Gradner M. in Maynes, M. Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries. Oxford: Berghahn Books.

doktrine pa je kljub vsemu ni zavarovalo pred kritiko.³³ Obe avtorici slovensko mater tudi kritizirata, saj od nje pričakujeta več – predvsem večjo skrb, žrtvovanje za višje ideale, bodisi katoliške bodisi socialistične.

Medtem ko mora po Štebiji ženska čutiti dolžnost do skupnosti in samo iz tega vzgiba stopiti v sfero javnega,³⁴ pa je po Klemenčičevi glavni motiv ženskega delovanja uveljavljanje ženskih lastnosti v javnem življenju. Skrbnost pri Klemenčičevi tako nikoli ne pridobi radikalnosti, kot jo ima pri Štebiji.³⁵ Ob tem velja dodati, da je bila še sedem let prej tudi slednja podobnega mnenja.³⁶ V svojem tekstu *Demokratizem in ženstvo* je ostro ločila »navadno« dobrodelnost³⁷ od odgovornega reševanja socialnih vprašanj. V nadaljevanju je celo razvrednotila socialno delo žensk med vojno, po drugi strani pa je ravno na principu tega dela argumentirala participacijo žensk v politiki.³⁸

V obeh tekstih sta si bili predavateljici enotni tudi o tem, da so ženske apatične in jih družbena vprašanja ne zanimajo. Take razmere naj bi bile posledica več razlogov. I. Klemenčič in A. Štebi sta pripisali krivdo zakoreninjenim predsodkom v javnosti o ženski nezmožnosti javnega delovanja. Po A. Štebi je med ključne vzroke, zakaj se položaj žensk v slovenski družbi še ni izboljšal, sodila tudi krivična (torej kapitalistična oziroma liberalna) družba.³⁹ Žensko vprašanje je razumela kot »del socialnega vprašanja«, za katerega rešitev bi si ženske morale prizadevati.⁴⁰ Tudi po I. Klemenčič je bila za nastale razmere odgovorna moderna (industrijska) družba, v kateri se vse ženske ne morejo poročiti oziroma jih ne morejo preživljati soprogi.⁴¹

³³ »...Kajti mnogo je dandanes tudi takih otrok, ki imajo žive matere, a ki pogrešajo žive, razumevajoče materske ljubezni, toplih žarkov tistega prijateljstva med materjo in otrokom...«, Štebi 1918, str. 13.

³⁴ »Prava, istinita socialna pomoč mora biti zavestna, mora izvirati iz prepričanja dolžnosti: ker smo vsi člani socialne skupnosti, zato imamo vsi socialne dolžnosti, iz socialne vesti, iz socialne odgovornosti se mora oprijeti ženstvo dela v javnost in za javnost. ...Politične pravice bi usposobile ženstvo, da bi se z vso iskrenostjo bojevale proti čezmernemu izkoriščanju ženskih delovnih sil, za odpravo otroškega dela, za dostojni zaslužek žen, ki prodajajo svoje telesne in duševne sile po tovarnah, podjetjih in pisarnah. Socialna odgovornost, želja, da se uresniči v človeški družbi pravica in pravičnost, morajo naganjati ženstvo, da odpravi brezpravnost. ...«, str. 6–10. Štebi, 1918.

³⁵ Slovenec, 12.9.1918, SKSZ. Žensko vprašanje.

³⁶ Štebi, A. (1911). Ženstvo in politika. Naši zapiski, leto III, str. 222–232. Naj navedem samo nekatere citate: »Ženske duševne zmožnosti so zelo različne od onih katere imajo moški. Na podlagi raziskovanj ženskih umstvenih in duševnih zmožnosti, kolikor so do danes znana, lahko sklepamo, da se ženstvo ne bo moglo uspešno udeleževati javnega življenja v tako širokem obsegu, kakor moški. V nekatere zadeve pa se bo ravno vsled svojih posebnih zmožnosti bolje uglobovalo ter jih bo tudi bolje rešilo nego moški /.../ Na ta način bo moralo imeti odločevalni vpliv v vseh onih korporacijah, ki opravljajo filantropične zadeve, kjer je treba imeti mnogo toplega čustva in takta...«

³⁷ V času vojne se ženske še bolj intenzivno vključijo v dobrodelno dejavnost ženskih društev. Tako so ženska društva nudila pomoč ranjenim vojakom, zbirale so perilo, zimsko obleko, cigarete in denarne prispevke za na fronto, skrbele za osirotele otroke in vojne vdove. V ta namen so ustanovile celo posebno društvo – Organizacijo oskrbnic in vdov v Trstu. Skrbele so še za slepe vojake in prevajale knjige v Braillovo pisavo. (Šatej, 1999).

³⁸ Štebi, A. (1918). *Demokratizem in ženstvo*. Ljubljana: Socialna Matica. »...Danes se šopiri dobrodelnost, ki nima prav nič skupnega s pravim socialnim delom. Dobrodelnost je nekaj izumetničenega, je ponižujoča za one, ki so jo deležni, a tudi za one, ki jo izvršujejo, ker je ta način socialne pomoči prisiljen. .../ Iz pravice, ki jih daje materinstvo, iz dolžnosti, ki jih nalaga, naj izvirajo vse zahteve ženstva, naj si ženstvo izvojuje svobodo v družinskem življenju, naj si pribori državljanske pravice, naj pomaga razdirati razmere, ki so kvarne razvoju družbe in posameznika ...«

³⁹ »Kapitalistični družbeni razvoj je pogljal tudi ogromen del ženstva v neposredni življenjski boj in ga siloma iztrgal iz delokroga, ki mu ga je odkazala narava. Tega procesa seveda ni mogoče ustaviti, mogoče je pa, da mu odpilimo najhujše ostrine, zato se mora za rešitev socialnega vprašanja zavzeti ženstvo z vso silo...«, Štebi, 1918, str. 9.

⁴⁰ Štebi, A. (1918) O ženskem gibanju na Slovenskem. *Demokracija*, št. 1 in 2, str. 12–13.

⁴¹ »Pravzaprav pa nobeno dekle, ki nima premoženja, ne more z gotovostjo računati na to, da bo dobila moža po svojem srcu...Obleko, svečavo in vse druge prerezne potreščine vsakdanjega življenja, ki so jih prej izdelovale pridne roke gospodinje, izdelujejo zdaj stroji, tovarne. /.../ V ta namen je pa treba, da se ženstvo samo živo zave svoje velike naloge, se zanjo vname in nanjo pripravi. Predvsem se mora ženstvo organizirati, strniti svoje moči, ustvariti si močno in ugledno zastopstvo. /.../ Ženske morajo najprej same med seboj priti na jasno, kaj hočejo, same morajo svobodno zavzeti stališče nasproti vsem vprašanjem, ki tičejo nje same in javnosti ...«, Klemenčič, 1918.

Minka Govekar iz liberalnega tabora za razliko od obeh omenjenih avtoric ni posvečala toliko pozornosti socialnemu vprašanju. Precej bolj vehementno je zatrnila, »da je ženska vredna in sposobna vršiti moške dolžnosti in da je zato tudi vredna in sposobna vršiti tudi moške državljanske pravice«, v nadaljevanju pa kar zahtevala »demokratske enakopravnosti in samoodločbe ne le za vse zatirane narode, nego tudi za vse zatirane stanove in za zatirani ženski spol.«⁴² Na podlagi političnih programov, ki jih je predložila liberalna stranka, se zdi, da ji je demokracija predstavljala imperativ.⁴³ Poleg uvedbe političnih pravic naj bi bilo izobraževanje tisti pravi odgovor, s katerim bi se žalostne razmere za ženske na Slovenskem lahko spremenile. Zanj sta si prizadevali I. Klemenčič in A. Štebi, pa tudi M. Govekar. Izobraževanje so razumele ne le kot posredovanje znanja, pač pa tudi kot pogoj za samozavest in osebnostno rast žensk.⁴⁴

Na vprašanje, kako v praksi udejanjiti zahtevo po izobraževanju in izboljšati položaj žensk, sta A. Štebi in I. Klemenčič odgovorili z zahtevo po ustanavljanju ženskih organizacij, ki bi jih ženske morale same voditi, saj sta bili prepričani, da so ženske na Slovenskem premalo organizirane. Njuni mnenji sta se razlikovali v predlaganih rešitvah. I. Klemenčič, ki je v svojih predavanjih pozivala »Katoličanke naprej!«, je videla možnost za žensko organiziranje v okviru SKSZ (Slovenske Krščanske Socialne Zveze) in v ustanovitvi krščanskega ženskega društva.⁴⁵ Na shodu SKSZ je predlagala resolucijo za večjo vključenost žensk v strukture katoliških društev (ustanovitev novega katoliškega ženskega društva in ženskega glasila, zlasti naj se za delo pridobijo učiteljice, organizirajo naj se posebni tečaji za ženske). Ta program se je kasneje tudi izpeljal.⁴⁶ Drugače je storila A. Štebi, ki zahteve po organiziranem nastopu žensk ni izrazila.⁴⁷ Tudi voditeljice liberalnega ženskega društva v letu 1918 še niso imela načrtov, kako razširiti svoje dejavnosti, oziroma so bile z delom svojih liberalnih dam kar zadovoljne.⁴⁸ Zanimivo je tudi to, da sta tako I. Klemenčič kot A. Štebi menili, da so konkurenčne ženske organizacije uspešnejše pri organiziranju kot njune lastne.

⁴² Zgodovinski arhiv Ljubljana, (dalje: ZAL), LJU 285, šk. 4, Letno poročilo 1918.

⁴³ Slovenski Narod, 2.12.1918. Javen shod v Mestnem domu Slovenski Narod; 1.7.1918, Ustanovni zbor JDS in ustanovna skupščina »...Demokratska misel nalaga ne samo v strankah, marveč tudi v državnosti enake dolžnosti vsakomur, zato pa jamči vsakomur enake pravice, ker je vsak posameznik potreben, da se uveljavlja celota. Celota ne more pogrešati nikogar, če naj bo popolna. V to celoto spada tudi žena, naj so tudi njene fiziološke posebnosti druge kakor posebnosti moških ...«

⁴⁴ Štebi, A. (1918), str. 8; Govekar, M. (1908). Dobra gospodinja. Ljubljana: L. Schwentner, str. 225.

⁴⁵ »Katoliško misleče slovensko žensko naj v tem nastopi iniciativno: ustanovi naj se splošno katoliško žensko društvo, in sicer če mogoče v okrilju Ž.K.S.Z. ...V narodno.kulturne svrhe naj se katoliško misleče slovensko žensko organizira v naši splošni ljudski izobraževalni organizaciji S.K.S.Z.. Vse naše žene in dekleta naj pristopijo ženskim odsekom slovenskih katoliških izobraževalnih društev. ...«Klemenčič, 1918

⁴⁶ Glej: Ob prvem mejniku. Slovenka, 15.april 1919, št.3 in 4. Leto I; Slovenec, 26.2.1921, Ženski odseki v izobraževalnih društvih. »Vsako izobraževalno društvo naj bi imelo svoj ženski odsek...«. Ustanovitev Ženske krščanske zveze (iz Krščanskega ženskega društva v Ljubljani) in ustanovitev Krščansko žensko društvo v Ljubljani (1926). Glej: Vigred: 1.1.1930. Slovenska krščanska ženska zveza v minulemu letu.

⁴⁷ Štebi, A. (1918) O ženskem gibanju na Slovenskem, Demokracija, št. 1 in 2, str. 13.«...Za vse to delo pa si mora žensko osnovati veliko organizacijo. Ker bi te naloge te organizacije v prvi vrsti kulturne, bi se združile v njej lahko žene različnega političnega naziranja. Politično se pa udeležuje vsaka ženska lahko v oni stranki, ki se jej zdi najbolj primerna. ...« Podobno sodbo o njenem stališču poda tudi Angela Vode. Glej: Vode, A. (2000) Spomin in pozaba. Zbrana dela Angele Vode. III. knjiga. Ljubljana: Krtina, »Vsekakor sem se strinjala z razpravo Lojzke Štebičeve, ki pa je podala samo kritiko meščanskega ženskega gibanja (kjer se je pozneje sama znašla), ni pa nakazala poti, metod, s katerimi bi zanesla socialistično pojmovanje ženskega vprašanja med široke množice. Lahko je reči: žensko vprašanje je samo del socialnega vprašanja, treba pa se je lotiti tudi konkretnega reševanja z načrtnim delom na terenu samem. Tega se Lojzka ni lotila.«, str. 91.

⁴⁸ Slovenski Narod, 23.3.1918, Praznik naših žen in deklet, »...Dandanes imamo žensko organizacijo, ženski pokret, ki ga ne morejo več uničiti ne absolutizmi ne vojaške diktature. ...«. Letno poročilo Splošnega ženskega društva 1919. ZAL, LJU 285 Škatla 4, V letu 1919 je tako društvo pričelo z aktivnostmi za nastanek lastnega glasila, po »sili razmer« pa se je odločilo tudi za sodelovanje s stranko JDS.

Pri ugotavljanju vzrokov za slab položaj žensk pa so se pripadnice vseh treh svetovnonazorskih taborov strinjale še v nečem. Odlikoval jih je stičen pogled, da so se ženske pred vojno »napačno« udejstvovala – tako naj bi se spuščale v strankarske razprtije⁴⁹ oziroma naj bi jih zlorabile politične stranke,⁵⁰ namesto da bi svoj trud usmerile na »ženske« in bi v prvi vrsti delovalo »kulturno«, brez visokih parol »enakopravnosti, enakovrednosti, politične svobode, vseučiteljske izobrazbe«⁵¹.

3. Volilna pravica žensk

Ena izmed najbolj konkretnih zahtev je bila zagotovo zahteva po volilni pravici. V njej so borke za ženske pravice videle sredstvo, s katerim bi lahko resnično vplivale na odločitve, sprejete v družbi. Tako so vse tri slovenske stranke že pred vojno poudarjale, da je potrebno uvesti žensko volilno pravico, v praksi pa so občasno delovale drugače, predvsem zaradi prepričanja, da zanjo še ni nastopil pravi čas.

V letu 1918 so vse tri politične stranke VLS⁵² (Vseslovenska ljudska stranka), JDS⁵³ (Jugoslovanska demokratska stranka) in JSDS⁵⁴ (Jugoslovanska socialdemokratska stranka) izrazile zahtevo po ženski in moški, splošni in enaki volilni pravici. Utopični predlogi, ki kljub temu, da so imeli osrednjo vlogo v političnem besednjaku, niso bili uresničeni. Neiskrenost izrekovanja političnih strank na Slovenskem za to demokratično novost seveda ni bila edinstvena. Lahko jo primerjamo s Francijo, kjer je leta 1914 predsednik vlade Viviani podprl demonstracije feministk za žensko volilno pravico. Feministično gibanje je bilo povsem prepričano, da bo njegova obljuba o ženski volilni pravici po vojni izpolnjena. Francozinje so bile leta 1919 tako zelo razočarane, ko se je feministična zahteva po ženski volilni pravici ponovno zdela subverzivna in ko je vlada blokirala njihove zahteve.⁵⁵ Do povsem drugačnega razpleta je prišlo v Avstriji, kjer je ženskam bila podeljena volilna pravica 18. decembra 1918. Birgita Bader Zaar razloge za ta uspeh pripiše delno zelo uspešnemu feminističnemu gibanju, veliki odzivnosti avstrijske javnosti na dosežke ameriškega feminizma in političnim razmeram v državi. Zasluge za to so imeli socialni demokrati, ki so se počutili zavezani univerzalnemu sufrašizmu kljub pričakovanju, da bodo ženske svoje glasove v glavnem namenile katoliški stranki. Če se stranka ne bi zavzela za žensko volilno pravico, bi izpadla neiskrena in nedosledna. Krščanski socialci so se podredili svojim nasprotnikom socialde-

⁴⁹ »...Dočim so pa bili to le posamezni slučaji, so pa ženske splošno stopile v stik s politiko šele za časa narodnega prebujenja in demokratičnega gibanja. Stranke so jih pozvale na sodelovanje vsekakor samo v domačem strankarskem boju. Tudi pri nas. Zato se ne smemo preveč čuditi, če narodna in demokratična ideja med našim ženstvom tako dolgo nista prodrli globlje. ...«, Klemenčič, 1918.

⁵⁰ Štebi, A. (1918) O ženskem gibanju na Slovenskem. Demokracija, št. 1 in 2, str.12: »Ker se je samostojno žensko gibanje izjalovilo, so se polastile posamezne politične stranke – a le tako mimogredoč, bolj za dekorum – ženskega gibanja in so ga prikrojile primerno svojim splošnim interesom, slavile so »rodoljubkinje«, »prave krščanske žene«, »narodne dame« itd.

⁵¹ Štebi, A. (1918) O ženskem gibanju na Slovenskem. Demokracija, št.1 in 2, str.12.

⁵² Slovenec, 22.11.1918, Slovensko ljudstvo s Srbi in Hrvati v skupni državi, »... Sprejeta je bila resolucija: V.L.S. zahteva, da imajo volilno pravico vse moške in ženske osebe od 21. leta dalje. Volilna pravica naj bo splošna in enaka. Volitve naj se vrše tajno in po proporcju. Po tem načelu naj se izvrše volitve v konstituantno ...«

⁵³ Slovenski Narod, 2.12.1918, Javen shod JDS v Mestnem domu »...Ustava in uprava naše države bodi urejena po načelih demokratizma. Zato zahtevamo: a.) Državna zbornica naj se voli na podlagi splošne, enake in tajne volilne pravice s proporcjem od vseh polnoletnih državljanov brez razlike spola, stanu in premoženja. ...«

⁵⁴ Naprej, 31.12.1918, »...je potrebno, da narodna vlada odpravi razredno volilno pravo in da uvede v vse občne zastope splošno in enako volilno pravico za vse občane obojnega spola s proporcničnim sistemom. ...«

⁵⁵ Hause, S. More Minerva than Mars. V: Behind the Lines.

mokratom in volilna pravica za ženske je bila tako uveljavljena (vse do leta 1923 ni smela voliti posebna skupina ženske populacije – prostitutke).⁵⁶ Ravno nasprotno pa so ravnali slovenski socialdemokrati,⁵⁷ čeprav so še v letu 1919 trdili drugače: »Tudi slovenska ženska je postala svobodna in enakopravna državljanka. Odrpta so ji vrata v zakonodajne zборе«.⁵⁸

Vse tri politične stranke na Slovenskem so torej načelno podpirale žensko volilno pravico⁵⁹ in se pri tem sklicevale na demokratični princip kot na neizogiben imperativ (največkrat se nanj sklicuje liberalni tabor). Pomemben razlog je bil pri upravičevanju ženske volilne pravice tudi altruistični ženski princip,⁶⁰ najpogostejše le bolj »imenitno poimenovana« skrb.⁶¹ Zagovarjali sta ga SLS in JSDS.⁶² V povojnem času je namreč potreba po »skrbi« za povečano število invalidov, sirot in vdov še večja. Zadnji, a kljub vsemu zelo pomemben dokaz o sposobnosti žensk, da pridobijo volilno pravico, pa je bilo delo deklet in žensk med vojno.⁶³ Žensko delo je v časopisih tako predstavljeno predvsem kot posledica težkih življenjskih razmer⁶⁴ in medvojnega pomanjkanja delavcev. Žensko delo iz nujnosti je bilo v časopisnem diskurzu vredno hvale, toda gorje, če je bilo to delo posledica grabežljivosti⁶⁵ oziroma, še huje, če so ženske zgolj zaradi dela zapustile domače ognjišče. Tako zaradi povojnega odpuščanja »nemoralnih in pohujšanih« žensk iz armade, ki so se družile z moškimi vojaki, ni nihče povzdignil glasu, čeprav jih je po nekaterih ocenah služilo na bojišču kar 36.000.⁶⁶ Samo v zaledju italijanske fronte naj bi bilo nastanjeno med vojaštvom 10.000 Slovenk, ki naj bi služile kot kuharice, pisarniške delavke, bolničarke, pa tudi kot »ordonantke«.⁶⁷

⁵⁶ Bader-Zaar, B. (1996) Women in Austrian Politics. V: Good, D., Gradner M. in Maynes, M. Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries. Oxford: Berghahn Books.

⁵⁷ Muser, E. (1967) Socialisti in komunisti ter boj Slovenk za enakopravnost. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja. »... 'Stari' socialdemokrati pa so se – nekako tako kot liberalci – začeli bati ženske volilne pravice. Naprej je 20. maja 1920 poročal, da dobe ženske v Sloveniji občinsko volilno pravico, a ni bil s tem prav nič zadovoljen, češ klerikalci niso dali te pravice ženskam iz pravicoljublja, temveč iz lastnih političnih koristi, in tako bodo ženske žvolicle svoje zatiralce'....«

⁵⁸ Naprej, 13.1.1919, Vsem zavednim Slovenkam.

⁵⁹ I. K. (najverjetneje Ivanka Klemenčič) 1919. Stališče žene v Jugoslaviji. Slovenka, letnik I, št. 3–4, »Kar se tiče Slovenije, so se že vse tri politične stranke: V.L.S., J.D.S. in S.D.S. izrekle za ženske politične pravice in polnopravnost v vsem javnem življenju...«. Članek je bil pripravljen za objavo v prvi številki Slovenke, torej je nastal v letu 1918.

⁶⁰ Slovenec, 29.3.1918, Kaj nam prinese ženska volilna pravica?

⁶¹ Štebi, A. (1918). Demokratizem in ženstvo, Ljubljana: Socijalna Matica, »...naš narod, vsled vojne tako oslavljen, bo potreboval skrbne nege, da čimprej ozdravi. ... Zavedati se bo pa morala tudi svojega socialnega materinstva, ki zahteva, da naj obsega ljubezen vsake matere vse otroke, ne le lastnih...«; Domovina, 8.3.1918, Jugoslovanska deklaracija in slovenska dekleta, naše ženstvo, Slovenec, 29.3.1918, Kaj nam prinese ženska volilna pravica?, »...Spoznal je vrednost bistvenih ženskih lastnosti: požrtvovalnosti v ljubezni do bližnjega, neumorna deloljubnost, vztrajnost in zvestobe v izvrševanju vsakdanjih dolžnosti in asketične samozataje ...«.

⁶² C. Moser in F. Clark: Gender, Arm conflicts and political violence. Victims, perpetrators or actors?, New York: Zed Books 2001, str. 24. Zanimivo je tudi, kako zelo v svojih spominih ceni humanitarno delo Angela Vode: »...v času gospodarske krize in brezposelnosti. Takrat so vršila društva s humanitarnimi cilji zelo važno človekoljubno delo...«, str. 133.

⁶³ Slovenski Narod, 1.7.1918, Ustanovni zbor JDS in Ustanovna skupščina; Slovenec, 11.9.1918. Žensko vprašanje in njegova rešitev; Domovina, 8.2.1918, Naše ženstvo; Slovenka, 15.6.1919, Ali spada ženska v politiko?

⁶⁴ Slovenec, 11.9.1918, Ivanka Klemenčič, Žensko vprašanje in njegova rešitev, »Sedaj vprašanje: Ali naj žena tudi v zakonu izvršuje svoj pridobitni poklic? Mnenja o tem so precej edina: Nikakor ne! Dvema gospodoma se ne more služiti. In če že vsak pridobitni poklic zahteva celega človeka, koliko bolj še materinski. Na vsak način moramo želeči, da se mati, vsaj dokler so otroci majhni, to je prvih 15 let zakona popolnoma posveti matrinim dolžnostim. Seveda, kjer je sila, kjer možev zaslužek ne zadostuje tam se mora pač tudi žena vpreči v pridobitno delo. ...«

⁶⁵ Finžgar, F.S. (1919) Naše kmetiško ženstvo in – nova doba. Slovenka, št. 1 letnik 1. »Delavnih moči skoro nič – samo žene in otroci, na tisoče deklet se je polakomnilo ostudnih vojnih grošev, zapustile so rodno grudo in šle za »regimentom«. Danes so to povečini ubite dušno in telesno.«; Ženske ne med vojaštvo! Bogoljub št. 10, 1918.

⁶⁶ Naprej, 19.4.1918, Žene v službi armade na bojišču.

⁶⁷ Ženske ne med vojaštvo! Bogoljub št. 10 1918

V letu 1918 so bile ženske povabljene k sodelovanju v vseh političnih strankah. V časopisu *Domovina* je tako nek bralec predlagal uvedbo predstavnic v okrajne odbore JDS: »... Zdravo misel je sprožil nekdo v »Domovini«, naj bodo tudi ženske v okrajnih odborih »Jugoslovanske demokratske stranke«. To je velikega pomena za sedanji čas, ko je malo žensk doma in imajo ženske več časa, da se brigajo za javni blagor. Važno pa je tudi za bodoče čase, ker po vojni bodo žene voljene v vse javne zastope in že sedaj se je pokazalo, da so žene zelo delavne v raznih odborih za socialno skrb ...«⁶⁸ Ženske so na ustanovnem zboru JDS že sodelovale, saj mu je sopredsedovala »narodna dama« Franja Tavčar, v izvršilni odbor stranke pa je bila izvoljena še Anica Gogalo.⁶⁹ Na ustanovnem kongresu JDS so ženske delovale tudi v različnih odsekih. Eno izmed dejanj »žensk JDS«, torej članic stranke, je bila izjava, v kateri so zapisale, da pozdravljajo nastanek nove domovine (Kraljevine SHS) in ostro obsojajo vse, ki se temu upirajo ali zaradi svojih lastnih interesov ne delajo na tej združitvi tako močno, kot bi se spodobilo.⁷⁰ Kdo so ti »notranji sovražniki« iz izjave ni razvidno. Prav tako so se ženske udeletovali v JSDS.⁷¹ Najbolj znana članica je tako zagotovo bila Alojzija Štebi, ki se je v stranko včlanila 1912 in Ada Kristan (soproga Etbina Kristina), kasneje pa Angela Vode, tajnica JSDS v letu 1919.⁷² Prva javna govornica naj bi nastopila na 2. zboru JSDS že davnega leta 1897,⁷³ po nekaterih virih pa naj bi se to zgodilo na 3. zborovanju JSDS v Trstu leta 1900.⁷⁴

Zahteve po vključitvi žensk v politiko so poleg političnih strank zagovarjale tudi nekatere politične institucije. Ljubljanski občinski svet je predlagal, da naj vse občine na Kranjskem uvedejo splošno in enako volilno pravico za osebe obeh spolov. V *Slovencu* je izšel celo članek s predlogom po uveljavitvi ženske volilne pravice za deželni zbor.⁷⁵ Če je bil med slovenskimi političnimi strankami ustvarjen konsenz o ženski volilni pravici, pa do njega ni prišlo na Hrvaškem. Kajti hrvaški parlamentarci niso bili naklonjeni sprejetju ženske volilne pravice.⁷⁶ So pa zato bile pri zavzemanju za žensko volilno pravico bolj glasne Hrvatice in hrvaška ženska društva. Pod vodstvom slovenske pisateljice Zofke Kveder so ženske v

⁶⁸ Domovina, 8.3.1918, Jugoslovanska deklaracija in slovenska dekleta. Naše ženstvo

⁶⁹ Slovenski Narod, 1.7.1918, Ustanovni zbor JDS, »...Poseben značaj je dala ustanovnemu zboru udeležba narodnega ženstva. Prvič je slovenska žena nastopila kot možu enakopravna politična činiteljica in njeno živahno sodelovanje zlasti v odsekih, je dokaz njene politične zrelosti. JDS, je pri svoji ustanovitvi tudi na zunaj pokazala kako visoko ceni ženo kot narodno politično delavko, poleg predsednika je načelovala ustanovni skupščini ženska predsednica gospa dr. Tavčarjeva in v izvršilnem odboru je bila izvoljena gdčn. Anica Gogalova. ...«. Anica Gogala (1884–?), članica Splošnega ženskega društva.

⁷⁰ Slovenski Narod, 30.11.1918, Izjava slovenskega ženstva JDS, »...Slovensko ženstvo zbrano v SSŽD že od nekdaj z vso pozornostjo zasleduje razvoj javnih razmer ter po svojih močeh sodeluje pri vseh akcijah za napredek in svobodo naše domovine. Z največjim navdušenjem in globokim zadovoljstvom je slovensko ženstvo pozdravilo ujedinitve Jugoslavije, popolnih bratov v dolžnosti in pravicah. Zato pa slovensko ženstvo tudi z vso odločnostjo zahteva najtesnejšo združitev svoje domovine s Kraljevino Srbijo, ker je na ta način zajamčena mirna in lepa bodočnost naše skupne države SHS. Z obžalovanjem obsojamo vsa prerekanja glede osebnih nazorov in mnenj, s katerimi se udaljujemo velikemu cilju, združenju. Zavedajmo se, da je le v slogi moč!«

⁷¹ Arhiv Republike Slovenije, Dislocirana enota I., 1524, Fond Kocmur. Pokret članov v času od 1. novembra 1920 do 31. maja 1921.

⁷² Darinka Drnovšek (2003) Alojzija Štebi; In Mateja Jeraj. Angela Vode. V: Splošno žensko društvo 1901–1945. Ljubljana: ARS.

⁷³ NUK, Rokopisni oddelek, Fond Erne Muser, 1432, mapa 45, Pismo Poldki Kos, 29.6.1959.

⁷⁴ Arhiv Republike Slovenije, Dislocirana enota I, 1550, Spominsko gradivo, škatla 12. Žensko gibanje in KPS pred vojno. Sestanek naj bi se zgodil v Trstu, 7. in 8. septembra 1900.

⁷⁵ Slovenec, 21.1.1918, Preosnova občinske volilne reforme.

⁷⁶ Boban, B. (2001) Stradanje žena u Prvom svjetskom ratu. Zauzimanje Stjepana Radića za pravo glasa žena i njihovi ravnopravan položaj u društvu. Kruh i ruže. Št.15. Nov zakon o volitvah je hrvaški parlament sprejel 19. januarja 1917, po njem ženske niso imele volilne pravice.

Zagrebu organizirale javni shod. Zofka Kveder je pripravila resolucijo, ki je izrazila pet zelo konkretnih političnih zahtev,⁷⁷ kljub temu pa so bile očitno preradikalne in preveč kritične tudi za spremembam naklonjene razmere, saj je bil shod nasilno razbit.

»...Nato je govornica prečitala resolucijo, v kateri jugoslovanske žene zahtevajo: 1. da se da ženam v jugoslovanski državi vsa politična prava, da bi mogle sodelovati že pri konstituantni; 2. da se iz Narodnega vjeća odstranijo vsi, ki so politično ali drugače kompromitirani; 3. da se zagotovi zadostna in izdatna prehrana; 4. da Narodno vjeće takoj vložijo predlog občinskega sveta v Zagrebu o rekviziciji stanovanj in 5. da Narodno vjeće poskrbi: da ne bodo žene in dekleta, ki izgube vsled povratka vojakov v domovino, svoje službe, ne ostanejo brez kruha in brez posla. ...«

Ali so bila tako radikalna tudi ženska društva v Sloveniji? Na Slovenskem ženska društva niso popolnoma mirovala. Splošno žensko društvo je podalo izjavo o nujnosti združitve s Kraljevino Srbijo (gre za izjavo članic JDS),⁷⁸ v letu 1919 pa še resolucijo z zahtevo po aktivni in pasivni volili pravici žensk.⁷⁹ Vendar pa do protestov za žensko volilno pravico ni prišlo. Združene ženske Slovenije so v februarju 1919 raje protestirale proti nemški in italijanskiasedbi slovenskega ozemlja. Razloga, zakaj ni prišlo do bolj radikalnega, enotnega nastopa ženskih društev za žensko volilno pravico, sta tako vsaj dva: poleg zavezanosti narodu, ki se ga v času velike negotovosti ne sme ogrožati, še zavezanost žensk strankarskemu delovanju. Splošno žensko društvo v februarju 1919 tako poudarja, da bo društvo »zastopalo vse interese brez političnega ozadja; žena mora delati za ženo«, vendar pa kljub temu pošlje Franjo Tavčar in Marijo Kokalj kot zastopnici JDS v pokrajinski deželni zbor in delegira nekaj govornic na ženskih shodih JDS.⁸⁰ V enem izmed zapisnikov Splošnega ženskega društva v marcu 1919 pa najdemo tudi tale zgovorni zapis: »...In ker naj bo dasi napreden, poljudno pisan, a nad strankami, naj ga ne izdaja, Splošno sloven. Žensko društvo, katerega odbornice spadajo vse k JDS, marveč naj se sestavi iz Slovenk dveh slovenskih naprednih strank, t.j. iz JDS in SDS gori navedena odseka. Ako ženski list ne bo pripadal nobeni politični stranki, kakor ne n.pr. tudi Jugoslovenska žena ne naslanja na nobeno politično skupino, tedaj bodo tudi socialno demokratke rade sodelovale in ga naročale ...«⁸¹

⁷⁷ Slovenski Narod, 16.11.1918, Shod jugoslovanskih žena v Zagrebu.

⁷⁸ Slovenski Narod, 30.11.1918, Izjava slovenskega ženstva JDS, »Splošno slovensko žensko društvo v Ljubljani je v svoji odborovi seji dne 29.t.m. soglasno sklenilo sledečo resolucijo...«

⁷⁹ ZAL, LJU 285, škatla 1, Resolucija Splošno slovensko žensko društvo (občni zbor 23.2.1919). Resolucijo s pismom so naslovile na Alberta Kramerja, ki jim je obljubil, da se bo kot minister za Ustavotvorno skupščino zavzel za »pravične postulate«, s katerimi se strinja tudi sam. (Glej sejo SŽD, 20.3.1919, v škatli 10).

⁸⁰ ZAL, LJU 285, škatla 10, zapisniki sej Splošnega ženskega društva. Seja glavnega odbora, dne 10.4.1919. Delegirane so bile naslednje govornice: Franja Tavčar, Marija Kokalj, Marjanca Kokalj, Manica Koman, prof.M. Grašelj, Maša Grom, Žun in Pezdirc.

⁸¹ ZAL, LJU 285, škatla 10, zapisniki sej Splošnega ženskega društva. Zapisnik seje v marcu. Govori A. Štebi. Tudi članek A. Štebi v Demokraciji (1918, št.1 in 2, str. 12) je nazoren: »Ker se je samostojno žensko gibanje izjalovilo, so se polastile posamezne politične stranke – a le tako mimogredoč, bolj za dekorum – ženskega gibanja in so ga prikrojile primerno svojim splošnim interesom, slavile so »rodoljubkinje«, »prave krščanske žene«, »narodne dame« itd. In pri tem je ostalo do danes. Od vsega začetka ni prišlo žensko gibanje na pravi tir, ker se ni oziralo na socialni, gospodarski in kulturni položaj našega naroda.« Njeno nezadovoljstvo z dano situacijo, jo kasneje spodbudi k ustanovitvi Feministične alianse Kraljevine SHS.

4. Politični aktivizem žensk za ustanovitev lastne države

Na seji državnega zbora na Dunaju, 30.5.1917 so slovenski poslanci predstavili svoje narodnostne zahteve, zapisane v majniški deklaraciji. Posebno težo je dalo deklaraciji zbiranje podpisov in manifestacije v njeno podporo. Po »Ljubljanski izjavi«, ki je dopolnila majniško deklaracijo, so se po vsej Sloveniji začela množična zbiranja podpisov in organiziranje vsenarodnih shodov in zborovanj. Govorniki so v pridigarškem tonu poudarjali, da je prišel čas odrešitve⁸² oziroma vstajenja slovenskega naroda.⁸³ V podporo majniški deklaraciji so zbirale podpise in izjave zelo različne skupine ljudi – železničarji, učitelji, pa tudi akademiki. Najuspešnejše so bile pri zbiranju podpisov od vrat do vrat ženske, ki so jih zbrale 200.000 v vseh slovenskih deželah, največ na Kranjskem. »Zasebnih« podpisov je bilo tako na Kranjskem zbranih le 28.327.⁸⁴ Tudi med podpisniki deklaracije so prevladovala ženske.⁸⁵ V podporo deklaraciji so v decembru pričele zbirati podpise pod vodstvom Cilke Krek⁸⁶ in Franje Tavčar⁸⁷, slednja je zbirala podpise celo na svojem domu.⁸⁸ Ženske so se podpisovale pod izjavo⁸⁹ predvsem kot matere, žene in hčere in se v njej zavzele za trialistično ureditev Avstro-Ogrske monarhije ter izrazile željo po miru. K podpisovanju jih je spodbudila tudi želja po boljših socialnih razmerah v novi državi. V tej izjavi so kot žrtve vojne predstavljeni tako možje, od katerih se zahteva, da branijo dom – domovino, kot žene, ki so zaradi smrti moških in trpljenja družine »žrtvovane na oltarju« domovine. Časopisi so ta izreden

⁸² Slovenec, 26.3.1918, Praznik slovenskega ženstva, »...Sedaj, ko smo zasanjali veliko idejo odrešenja, se mi zdi, kakor da so se odprla prej zaklenjena okna...«

⁸³ Slovenec, 26.3.1918, Praznik slovenskega ženstva, »Nič nas ni strah pred našo bodočnostjo. Nam starcem bo morda šlo kakor Mojzesu, ki je gledal v obljubljeno deželo in morda bomo šli počivat v tej sladki zavesti, da smo tudi mi pripomogli svojim potomcem, da bodo gospodarili na lepo urejeni svoji zemlji...«; »...Mi na Koroškem imamo velikopetkovo leto, zato bo pa tudi vstajenje pri nas sijajnejše, kakor drugod...«; Puhar, A. 1992 Slovenski avtoportret 1918–1991. Ljubljana: Nova revija, »Val sreče, navdušenja in olajšanja, ki je spremljal združitev južnih Slovanov v državo SHS, so Slovenci najpogosteje označevali kot »vstajenje«. str. 21.

⁸⁴ Pleterski, J. (1971) Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Ljubljana: Slovenska Matica, str. 173.

⁸⁵ Stavbar, V. (1994) Izjave v podporo Majniške deklaracije (3.del). Zgodovinski časopis, l. 47, št. 1. Pregled deklaracijskih izjav iz fonda Acta declaratione faventia v Pokrajinskem arhivu v Mariboru je pokazal, da je bilo zbranih le 24.007 moških podpisov in 105.625 ženskih.

⁸⁶ Cilka Krek (1868–1943), osrednja predstavnica katoliškega ženskega gibanja.

⁸⁷ Franja Tavčar (1868–1938), osrednja predstavnica slovenskega meščanskega liberalnega gibanja. Predsednica Splošnega ženskega društva in Ženskega telovadnega društva. Bila je v vodstvu Mladike in deklškega liceja. Sodelovala je v Družbi Cirila in Metoda ter v številnih drugih dobrotelčnih organizacijah. Leta 1928 je postala častna meščanka mesta Ljubljane.

⁸⁸ Vode, A. (2000) Spomin in pozaba. Zbrana dela Angele Vode. III. knjiga. Ljubljana: Krtina, str. 75.

⁸⁹ V tej Izjavi za deklaracijo je zapisano:

»Slovenske narodne žene in dekleta slovesno izjavljamo, da smo z dušo in srcem za Majniško deklaracijo Jugoslovanskega kluba ter zahtevamo v habsburški monarhiji ujedinjenje našega slovensko – hrvatsko – srbskega naroda. V strašni vojni nam krvavijo naša srca iz tisočeri ran, na bojiščih nam padajo ljubljani možje, sinovi, očetje, bratje, zaročenci, doma nam beda in trpljenje naših družin nalagata neznoсна bremena. Naše solze, naša tuga, naše trpljenje ne morejo in ne smejo biti zaman. Svoja gorja polagamo na oltar svojega naroda. Solze in bol slovenske matere, žene, hčerke in neveste morajo biti s krvjo slovenskih mož in mladeničev odkupnina za ljubljani narod, da tudi njemu zasije solnce svobode.

Zavedajoč se svojih dolžnosti kot varuhinje slovenskega domačega ognjišča, zahtevamo v svojem imenu, v imenu svojih dragih na bojiščih, v imenu svoje dece, za ves naš mili rod ujedinjenje, samostojnost, neodvisnost. Hočemo, da bodo naši otroci srečni in svobodni občani svobodne Jugoslavije.

Pozdravljamo naše narodne poslane v Jugoslovanskem klubu. Izrekamo jim svoje priznanje za dosledno in neustrašno delo v smislu deklaracije ter globoko obsojamo vsako kršenje jugoslovanske solidarnosti kot narodno izdajstvo.

Iz dna svojega srca si želimo slovenske žene miru. Resničen mir prinese našemu narodu le zedinjena Jugoslavija, kakor jo zahtevajo naši poslanci v svoji deklaraciji.«

angažma žensk pripisali prelomnim trenutkom in zbiralko podpisov takoj razglasili za »enakopravne« javne delavke.⁹⁰ Njihov angažma je bil tako zelo pogosto omenjen v takratnih časopisih kot primer velike enotnosti slovenskega naroda. Zbiranje podpisov za majniško deklaracijo pa je bilo v vojnem obdobju omenjeno tudi kot prvi nastop ženske v javnosti, ob tem pa je bilo pozabljeno, da so se tako imenovali že številni drugi dogodki.⁹¹

Slovenski zgodovinarji interpretirajo tako množičen angažma žensk pri zbiranju podpisov za podporo majniški deklaraciji kot dokaz želje po narodni osvoboditvi in združitvi ter kot hotenje po socialno urejeni državi.⁹² Zgodovinar M. Mikuž je zapisal, da so ženske z zbranimi podpisi želele le vrnitev svojih mož in sinov s fronte, s tem pa je impliciral, da ženske pravzaprav niso vedele, kaj so se sploh podpisovale.⁹³ Interpretacija B. Šatej, zgodovinarke mlajše generacije je drugačna – namesto odsotnih moških naj bi se v akcijo za združitev vseh jugoslovanskih narodov podale ženske.⁹⁴ V zgodovinskih pregledih je zbiranje podpisov s strani žensk najpogostejše le mimogrede omenjeno ob izročitvi zbranih podpisov Antonu Korošču.⁹⁵ Sam Anton Korošec je zbiranju podpisov v podporo majniški deklaraciji pripisal odločilen pomen za tako močno vseobsegajočo deklaracijsko gibanje.⁹⁶ Publicistka A. Puhar je angažma žensk za majniško deklaracijo označila celo za prvo politizacijo žensk in je tako po njenem mnenju to dogajanje potrebno šteti za prelomni čas v procesu emancipacije žensk.⁹⁷

Ženske so tako prvič v slovenski zgodovini nastopile kot enoten subjekt (in bile v zvezi z majniško deklaracijo v takratnem časopisu tudi najpogostejše omenjene) za določeno politično idejo, ki je predstavljala nacionalni konsenz. Skupno delovanje je predstavljalo nujnost. Njihova tako množična mobilizacija nam pove, da gre dejansko za izjemno pomembno temo, da so prisiljene ne-molčati in to pokazati z dejanji. Toda povezanosti žensk in velikih političnih tem se je začela in ustavila pri nacionalistični tematiki in se ni razvila v združen nastop žensk za lastno volilno pravico.

⁹⁰ Slovenec, 5.9.1918, Našim dekletom šol: »...Ne samo slovenska, ampak tudi vsa avstrijska javnost je s presenečenjem gledala, kako sta lansko leto slovenska žena in dekle spoznali, kaj terja politična ura v boju za svobodo naroda od niju dveh. S stotisoči podpisi, stotisoči glav, stotisočera slovenska ženska srca so zahtevala, da se odstranijo stoletne ovire srečnega in zadovoljnega življenja našega ljudstva. Velik je delež slovenske žene za razširjenje in okrepitev misli politične in gospodarske osamosvojitve. /.../ Naša javnost se dobro zaveda, kako veliko pomočnico je dobila v boju za svobodo. ...«; Slovenski Narod, 23.3.1918, Praznik naših žen in deklet, »...Naše žene in dekleta so pogledala v svet, prvič v veliko javno življenje in tu jih moški kot enakovredne delavke iskreno pozdravljamo ...«.

⁹¹ Več o tem v moji diplomski nalogi: Odnos dveh političnih taborov do političnega angažmaja žensk v slovenski politiki (1900–1914). Za prvi nastop žensk v javnosti, so tako isti časopisi označili: Občinske volitve v Ljubljani 1911, ustanovitev Splošnega ženskega društva, ženske demonstracije v Ljubljani 1906 proti ločitvi in svobodni šoli ...

⁹² Muser, E. (1967) Socialisti in komunisti ter boj Slovenk za enakopravnost, V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja

⁹³ Mikuž, M. (1965) Slovenci v stari Jugoslaviji. Oris zgodovine Slovencev 1917–1941. Ljubljana: Mladinska knjiga. »...Še marca 1918 je zastopstvo slovenskih žena izročilo dr. Korošču 160.000 podpisov žena in deklet za »Majniško deklaracijo«. Slovenske žene in dekleta s temi podpisi nikakor niso želele kakor koli že preurejene Avstro-Ogrske, temveč povratek mož, fantov in sinov s fronte.«, str. 25.

⁹⁴ Šatej, B. (1999) Slovenska ženska 1900–1918. V: Kronika, 47, št. 1–2, str. 102.

⁹⁵ Pleterški, J. (1971) Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Ljubljana: Slovenska Matica. In v: Melik, V. in Gestrin F. (1966) Slovenska zgodovina 1792–1918. Od konca osemnajstega stoletja do 1918. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Mal, J. (1993) Zgodovina slovenskega naroda. II. del. Celje: Mohorjeva družba, str. 1116.

⁹⁶ Slovenec, 26.3.1918, Praznik slovenske narodne žene, »...Naša ideja, izpočetka skromna, je bila izrečena sicer s prepričanjem o njeni moči in njeni pravičnosti in vendar z bojaznijo. Ko pa je ženstvo stopilo na stran te naše ideje, je rasla in rasla in danes ter se razširjala in danes obsega ves jugoslovanski narod. ...«

⁹⁷ Puhar, A. (1985) Peticije, pisma in tihotapski časi, Maribor: Založba Obzorja, str. 51.

26. marca so slovenske ženske izročile svoje podpise predsedniku Jugoslovanskega kluba Antonu Korošču.⁹⁸ Ta velika manifestacija, ki je pravzaprav trajala dva dni, se je odvijala v imenu žensk. O njih se je na tej prireditvi veliko govorilo. Ženske na tej prireditvi niso nastopile le v narodnih nošah in kot metalke cvetja, pač pa tudi kot slavnostne govornice, in to na vrhuncu prireditve, v nedeljo. Tako sta imeli govor obe najbolj znani predstavnici katoliškega in liberalnega tabora, Cilka Krek in Franja Tavčar.

Vsi govorniki in govornice na dvodnevni manifestaciji (devet govorov) so spretno prepletali dve oziroma tri teme: zanesene besede o ustanovitvi nove države, pohvale zbirateljicam podpisov in izjave, ki so poudarjale narodno enotnost ter iskale zunanje sovražnike, ki želijo to narodno slogo zlomiti. Najdaljši govor je imel na manifestaciji Anton Korošec, po dolžini mu je sledil Albert Kramer, predstavnik JDS. Govor Franje Tavčar je bil tretji najdaljši govor na prireditvi in je vključeval vse tri poudarke: pohvalo ženskam, jugoslovansko idejo in ogroženost naroda od tujih sovražnikov. V njem je F. Tavčar poudarila enakopravno vlogo žensk v deklaracijskem gibanju in je bila edina, ki je trdila: »*Me žene do danes nimamo pravice v politiki stopiti na stran moža*«. Vstop žensk v javno sfero je argumentirala z vojno. Kot razlog za njihovo delovanje je navajala še ljubezen do naroda, svobode in otrok, saj naj bi jim s svojo akcijo omogočile boljši jutri. Moški govorniki so omenjali le svoje dolžnosti do naroda. V govoru je Tavčarjeva poudarila, da želijo ženske enakopravno delovati skupaj z moškimi za svobodno domovino. Cilka Krek je v sicer kratkem govoru,¹⁰⁰ poudarila socialno plat skupne akcije kot vzajemno delovanja »*mestne gospe in zadnje gorske pastirice*«. Ženske so po njenem pričele politično delovati predvsem zaradi ljubezni do naroda, svobode in edinosti.

Poudarki govora socialdemokrata Antona Kristana so bili druge. Majniško deklaracijo je označil za last JDS in VLS. Socialisti so deklaracijo pozdravljali, vendar je niso imeli za »svojo«. Zanje je bila pomembnejša tivolska resolucija.¹⁰¹ Nad interese naroda so postavili delavske interese in upali so, da bo nekoč ustanovljena brezrazredna družba. Anton Kristan žensk v svojem govoru sploh ni omenil, čeprav je to bila »njihova« prireditev. Zato pa je njihove pravice zahteval ob drugi priliki, na zborovanju (socialističnih) žensk v Ljubljani. Na tem zborovanju je zahteval mir in volilno pravico, s katero naj bi se kapitalistično izkoriščanje vsaj malo omililo.¹⁰²

⁹⁸ Angela Vode se spominja tega majskega dne in ga opisuje: »Seveda sem prvokrat v življenju doživela kaj takega in kar v glavi mi je šumelo od navdušenja: da zmore tudi naš mali narod kaj takega, da se upira oblasti...« Vode, A. (2000) Spomin in pozaba. Zbrana dela Angele Vode. III. knjiga. Ljubljana: Krtina, str. 76.

⁹⁹ Slovenski Narod, 26.3.1918, Praznik slovenskega ženstva. »Vojno trpljenje je vzbudilo tudi jugoslovansko ženo. Zavedla se je svoje svete dolžnosti, ko je opazovala in okušala kot mati, žena, hčerka trpljenje, ki ga moral prestati naš narod zato ker ni bil prost. Jugoslovanska žena in ž njo slovenska žena je občutila trdo pest, ki jo je z njenim narodom povsod zapostavljala. Vse to trpljenje je rodilo globoko spoznanje dragocenosti narodne svobode in edinstva /.../ Koliko ljubezni, nade in upanja je v teh polah! Strnjeni v mogočno harmonijo kličejo naši glasovi po svobodi jugoslovanske domovine v okviru Majniške deklaracije ...«.

¹⁰⁰ Slovenski Narod, 26.3.1918, Praznik slovenskega ženstva, »...Ne vprašujemo se plaho, ali bomo dosegle kak uspeh ali ga ne bomo dosegle. (Klici: »Moramo!«) Vsakatera izmed nas mora zastaviti vse svoje sile, da bo to, kar mora biti. Z živo vero in trdim zaupanjem v moč pravične jugoslovanske ideje in v boljše bodočnost našega naroda, bomo vztrajali v borbi za našo sveto stvar ...«.

¹⁰¹ Slovenec, 26.3.1918, Praznik slovenskega ženstva, »...Pozdravila je Majniško deklaracijo kot vodilno misel meščanstva in kmetijstva. ...Boj meščanstva in kmetijstva za narodno ujedinjenje in za narodove pravice je lahko hrupen, boj delavstva, boj organiziranega proletariata je tih. Mi se bojujemo za svoje razredne interese in za boljši kos kruha ...«.

¹⁰² Naprej, 18.3.1918, Manifestacija žen v Ljubljani. Za mir in politične pravice, »...Boj meščanstva za in kmetijstva za narodno ujedinjenje in za narodove pravice je lahko hrupen, boj delavstva, boj organiziranega proletariata je tih. Mi se bojujemo za svoje razredne interese in za boljši kos kruha...Zavedamo se, da ne bodo prenehali tudi v samostojnem narodu razredni boji, boji med onimi, ki posedujejo in onimi, ki hočejo izboljšati svoj položaj. Ti boji bodo trajali tako dolgo, da se ustvari nov družben red ...«.

Nacionalistična retorika in religiozno obarvan diskurz je sicer značilen za vse govore na manifestaciji. Za razliko od strnjenih tekstov, namenjenih ciljni skupini bolj izobraženih bralcev, so le-ti namenjeni množicam. Evocirajo narod, veliko skupino ljudi, ki je stala ob vznožju odra in na galerijah hotelske dvorane Union. V njih tudi prepoznamo vse značilnosti nacionalističnega diskurza: »ideologijo konsenza«, reprodukcijo »nas« in »onih« ter skupne simbole, ki jih povezuje vezivo ljubezni.¹⁰³ Ženske so v polje javnega stopile iz enega samega razloga – ljubezni do slovenske zemlje. Tako veliko ljubezen do naroda so ostali govorniki omenjali le v zvezi z delovanjem »velikih mož slovenskega naroda« (Janeza Evangelista Kreka in pa članov Jugoslovanskega odbora). Toda ali pred tem političnim dejanjem ženske niso čutile ljubezni do naroda? Moški govorniki so v svojih nastopih tako stalno poudarjali, da so s svojo akcijo ženske resnično postale njihove »sobojevnice in stopile v naše vrste«¹⁰⁴ oziroma na »našo stran«¹⁰⁵. Ali ženske pred majniško deklaracijo niso bile del skupnosti? Ali pa je bilo ob vsaki skupni politični manifestaciji potrebno poudarjati, da so »zdaj ženske pa res vstopile v sfero politike in naroda«, da je to tudi njihova »dolžnost« in tako znova in znova legitimirati njihov vstop med polnopravne državljane? Šele z vstopom v javnost so lahko dokazale ljubezen do domovine in skupnega dobrega. Kljub temu pa za to dejanje niso terjale več pravic za participacijo žensk v politiki, prav tako noben govornik kljub zahvalam ženskam ni obljubil volilne pravice ali kakšne druge »nagrade«.

5. Zaključek

Slovenski narod je v zadnjem vojnem obdobju (obdobju majniškega gibanja od septembra 1917) tako kot drugi evropski narodi videl priložnost za uresničitev demokracije, za odpravo krivic in možnost za boljše življenje. Priložnost za tiste, ki se jim v mirnem, stabilnem obdobju ni uspelo uveljaviti, tudi za ženske. V takem kontekstu je bila podana tudi zahteva po ženski volilni pravici. Tudi če politične stranke niso vehementno podprle tega predloga, so bile zato precej bolj načelne oziroma pragmatične pri vključevanju žensk v lastne strankarske organizacije. Pri tem je stranka političnega katolicizma ubrala drugo strategijo kot liberalci. Slednja jih je namreč želela vključiti v samo stranko, VLS pa v različna interesna katoliška društva. Njihova strategija je tako pokazala prve rezultate po koncu prve svetovne vojne, ko je oblast na Slovenskem prevzela SLS. To strategijo potrjuje tudi kvantitativna analiza pregledanih člankov, ki so se ukvarjali z ženskami. Največ jih je bilo objavljenih v Slovincu (72) in šele nato sledi Slovenski Narod (49). V časopisu Naprej je bilo objavljenih 17 člankov. Na prvem mestu so članki povezani z majniško deklaracijo. V katoliškem časopisu nato sledijo članki, ki omenjajo aktivno vlogo žensk v različnih katoliških društvi (16). V Slovenskem Narodu pa sledijo članki (10), ki omenjajo udeležbo žensk na političnih shodih stranke, in članki, ki neposredno vabijo ženske k političnem delovanju v liberalnih društvi oziroma kar v stranki (6).

Za vstop žensk v sfero politike so se politične stranke zavzemale le deklarativno. Resolucije o političnih pravicah za ženske, ki naj bi se uresničile v novi državi, enostavno niso bile dovolj, saj jim je manjkala konkretna platforma (na primer organiziran nastop ženskih organizacij ali izdelan načrt strank). Če sklepamo po propadlem shodu, ki ga je organizirala

¹⁰³ Praprotnik, T. (1999) Ideološki mehanizmi produkcije identitet. Ljubljana: ISH.

¹⁰⁴ Slovenski Narod, 26.3.1918, Slavnostna izročitev ženskih deklaracij.

¹⁰⁵ Slovenski Narod, 26.3.1918, Praznik slovenskega ženstva.

Zofka Kveder, pa so bile tudi preveč nevarne in subverzivne oblasti.¹⁰⁶ Tudi tako izjemna situacija, kot je bila vojna, načinov odločanja in mišljenja ni spremenila. Pravzaprav je bil nacionalni feminizem,¹⁰⁷ ki ga Richard Evans razume kot povezavo med feminističnim gibanjem in nacionalistično ideologijo, v Sloveniji še močno strankarsko obarvan in kot tak del strankarskega življenja. V ženskih društvih so tako bile med najbolj vplivnimi ravno članice posameznih političnih strank, zato pogosto ni bilo najbolj jasno, kje se konča eno politično delovanje in začenja drugo. Nekatera ženska društva pa so bila tudi del večje organizirane strukture (tako SKSZ). Manko neodvisnega feminističnega gibanja, ki bi predstavljal primerne sogovornika slovenski politični eliti in bi po vojni brezkompromisno zahteval politične pravice tudi za ženske, je povzročil samo deklarativno zavzetost slovenskih političnih strank do tega vprašanja.

V tedanjem političnem diskurzu v analiziranem obdobju se tako prepletata dva elementa: nacionalizem in zahteve po demokratizaciji. Vendarle pa je potrebno vzpostaviti razliko med konceptom državljana oziroma državljanke in konceptom Slovenke oziroma Slovenca. Medtem ko je bil nacionalizem še v 17. stoletju povezan z demokratičnimi občutenji,¹⁰⁸ sta se oba koncepta (demokracija in nacionalizem) na začetku 20. stoletja razšla. Ko se je tako za utemeljevanje vstopanja državljanek v institucije sodobne države in vzpostavljanje demokratizma potrebno sklicevati na demokratične imperitive in esencialistično filozofijo (torej na *ratio*), pa sta za vstop v narod dovolj požrtvovalnost in ljubezen (torej čustva). V tem je njuna različenost. Njuna podobnost pa se skriva v mehanizmi njunega nastanka. Javni diskurz tako predpisuje, kdo je del naroda in kdo je državljan oziroma državljanka. Ker je za njuno definicijo potreben konsenz, je tako forma javnosti nujna. Izključitev žensk iz javne sfere je tako vplivalo na izključitev iz obeh konceptov. Toda izjemne okoliščine vojne so ženske vpoklicale v službo naroda, ne pa v boj za demokratizacijo. Slovenske stranke so potrebovale ženske podpise in prav te so tudi dale pravi zalet deklaracijskemu gibanju. Z uporabo ženskih teles so ga namreč naredile izjemnega in množičnega ter ga legitimirale. Toda v kasnejših virih in literaturi je vloga žensk le bežno omenjena, zreducirana na minimum, čeprav so članki, ki so nastali med vojno in neposredno po njej, ilustrirali drugačno podobo. Če je prva svetovna vojna bila izjemen čas za Slovence kot narod, nikakor ni bila prelomen čas za politično emancipacijo Slovenk, saj jim ni zagotovila mesta v zgodovinskem spominu.

Summary

The Image of a Woman in the Year 1918 through Prism of Published Material

Irena Selišnik

The year 1918 was the year of great political changes which we can also find in the »everyday language of politics«. This paper considers how the idea of political women appeared and how have all three political parties in Slovenian territory embraced the »political woman« and supported women's suffrage.

¹⁰⁶ V Franciji so take zahteve povezovali z boljševiki in komunistično revolucijo. Glej: Hause, S. (1987) *More Minerva than Mars*. V: Ur.: Randolph Higonnet, M., Jenson, J., Michel, S. in Collins Weitz, M. *Behind the Lines. Gender and the Two World Wars*. Yale: Yale University Press, str. 111.

¹⁰⁷ Termin je vpeljala zgodovinka Amy Hackett (1972) *The German Women's Movement and Suffrage 1890–1914: A Study of National Feminism*, V: R. Bezucha, ed., *Modern European Social History*, str. 354–386.

¹⁰⁸ Alan Finlayson (2003) *Nationalism. V: Political Ideologies. An Introduction*. Routledge, str. 107.

The liberal JDS (Yugoslav Democratic Party) has understood the women question as a request for women's right to vote and national progress. The point of views of catholic SLS (Slovene's people's Party) and JSDS (Yugoslav Social Democrat party) on women question were much more similar. They both regarded women's right to work as the most important issue and they demanded women's political rights within maternalistic argumentation. But there were still some differences between both of them basically in the concept of care which was much more radical in writings of Alojzija Štebi a JSDS's party activist then in the material published by SLS and their followers.

However also JSDS and SLS together with JSD supported the suffrage but the concept of integrating women in the political parties was approached differently. While women have been involved in the SDS and JSDS and were present on the party's conferences and giving speeches for the party, women in SLS were organized in the women's organizations in the scope of political catholic movement. However all the political camps have established their own women's organizations and also this is partly a reason for non existence of any independent women's movement or coordinated appearance for suffrage in 1918.

The only joint collaboration of women's organizations from catholic and liberal women's organizations till 1925 was their active involvement in national movement for May Declaration. The author analyzes the discourse of the May Declaration movement within the historical context of women's involvement in to the public sphere. The reason for their active participation was seen from the printed media as women's love for their country and nation and not so much for democracy.

HISTORIA

znanstvena zbirka oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani

V zbirki HISTORIA, ki jo izdaja oddelk za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, so do sedaj izšle monografije:

Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas : zbornik, Lipica, 29. maj – 1. junij 1996. – Ljubljana 1997. – 1.000 SIT

Mojega življenja pot : spomini dr. Vladimirja Ravniharja. – Ljubljana 1997. – 1.500 SIT

Janez Peršič, Židje in kreditno poslovanje v srednjeveškem Piranu. – Ljubljana 1999. – 1.000 SIT

Mikužev zbornik. – Ljubljana 1999. – 2.000 SIT

Dragan Matič, Nemci v Ljubljani. – Ljubljana 2002. – 1500 SIT

Navedene knjige lahko dobite na Filozofski fakulteti, v knjižnici oddelka za zgodovino, Ljubljana, Aškerčeva 2 (tel. 01/241-1200).